

Apostlagärningarna 17. Övers och komm: Bo Giertz

Apostlagärningarna Kapitel 17 I Tessalonike (Apg 17:1–10)

Översättning

De tog nu vägen över Amfipolis och Appolonia och kom till Tessalonike, där judarna hade en synagoga. Sin vana trogen gick Paulus dit, och tre sabbater å rad predikade han för dem och utlade Skrifterna. Han klargjorde deras mening och visade att Messias måste lida och uppstå från de döda och han sade: Alltså är han Messias, denne Jesus som jag förkunnar för. Några av dem lät sig övertygas och slöt sig till Paulus och Silas. Så gjorde också en stor skara av de greker som fruktade Gud och inte så få av de förnämsta kvinnorna. Då väcktes judarnas avund. De bådade upp löst folk och dagdrivare och ställde till upplopp och oroligheter i staden. De dök upp framför Jasons hus i avsikt att hämta ut Paulus och Silas och låta dem dömas av en folkförsamling. När de inte fann dem, släpade de Jason och några av bröderna inför domarna och skrek: Nu är de här också, där världsomstörtarna! Och Jason har tagit emot dem i sitt hus! Allihopa gör de tvärt emot kejsarens påbud. De säger att det finns en annan som är kung, en som heter Jesus! Så skrämde de upp folkhopen och domarna, som lyssnade till deras anklagelser. De lät Jason och de andra ställa borgen för sig, och sedan släppte de dem.

Kommentar

Paulus och Silas tog stora vägen västerut. Via Egnatia var ett av de stora huvudstråken i riket, med en stenläggning som bitvis ännu finns kvar. Lukas tycks ha slagit sig ned i Filippi. Han har inte sagt ”vi” sen han berättade om flickan med spådomsandan (16:16) och gör det inte på nytt förrän i berättelsen om Pauli sista resa till Jerusalem, då Lukas i Filippi anslöt sig till resällskapet (20:5f).

Lukas nämner i förbigående att Paulus passerade städerna Amfipolis och Apollonia – kanske därför att det var där han övernattade. Man räknade med att en vandrare tillryggalade 25 romerska mil om dagen (lika med 37,5 kilometer). Här rörde det sig om sträckor på cirka 50 kilometer. Troligen delade man dem i mindre etapper, såvida inte församlingen i Filippi försett Paulus med så god reskassa att han för en gängs skull kunde hyra sig en vagn. Han och Silas måste ha varit ganska ledbrutna efter misshandeln på torget i Filippi.

Så kom de till Tessalonike, Makedoniens huvudstad, våra dagars Saloniki. Där fanns en judisk koloni och alltså en synagoga, där Paulus som vanligt talade på sabbaten. Tre veckor fick han hålla på, sedan började motståndet på allvar. Hans framgångar bland synagogans grekiska sympatisörer var särskilt svår att smälta för motståndarna. Här som i Galatien lyckades de ställa till med oroligheter. Den upphetsade massan satte kurs mot ”Jasons hus”, tydligen den plats där Paulus bodde. Han råkade vara ute eller också hade han blivit varnad. I hans ställe tog man med värden på stället och några andra kristna och förde dem till domarna, som Lukas ger titeln ”politarker”. Det är ett ord som annars inte finns i den grekiska litteraturen, men talrika inskrifter från dessa trakter har bevisat, att det var så stadens styresmän kallades. Tessalonike var en fri stad (naturligtvis under romersk överhöghet) med en direkt demokrati, utövad av en folkförsamling där alla medborgare hade rösträtt. Det var tydligen där man hade tänkt att döma främlingarna. Sina egna förde man nu i stället till domstolen. Anklagelsen var den vanliga: Här hade kommit uppviglare och omstörtare, som utgjorde en fara för den romerska staten. Domarna – som tillika var stadens styresmän, ansvariga för ordningen – gjorde vad de kunde för att få ett snabbt slut på bråket. De lät Jason och de andra deponera en summa pengar som säkerhet för att de skulle låta de påstådda uppviglarna försvinna ur staden. Det var också det de sörjde för, redan samma natt. Stämningen var tydligen så upphetsad att man inte vågade låta Paulus och Silas visa sig på gatan vid dagsljus. De båda visste vad de nu hade att göra. Jesus hade ju sagt: Förföljer de er i den ena staden, så dra vidare till nästa.

Några månader senare skrev Paulus ett brev, det som vi kallar ”Pauli första brev till Tessalonikerna”. Det låter oss förstå hur mycket som kunde hända på så kort tid. Paulus tycks inte ha varit där mer än en månad, kanske inte ens det. På de korta tiden hade det skett så märkliga ting, att det nu talades om det runt om i Grekland (1:8f). Evangelium hade kommit ”inte bara med ord utan med kraft och med helig ande och övertygande makt” (1:5). Paulus hade arbetat natt och dag och själv förtjänat sitt uppehälle (2:9). Sen hade det kommit förföljelser, och de hednakristna hade fått lida genom sina egna landsmän (2:14). Paulus berättar att han haft stor oro för hur det skulle gå med den nygrundade församlingen, som han fått lämna så brådstörtat. Men så hade han skickat Timoteus från Athen och fått goda nyheter. Han säger att han inte behövde förmana dem att älska varandra – det har Gud själv lärt dem (4:9). Han förmanar dem i stället att genom sitt sätt att vara och leva låta de utomstående se vad som skett med dem. Brevet ger också ett starkt intryck av hur både Paulus och församlingen med spänning och förväntan såg framåt mot Kristi snara återkomst.

I Berea (Apg 17:11–15)

Översättning

Men bröderna såg genast till att Paulus och Silas i nattmörkret skickades iväg till Berea.

När de kom dit, sökte de upp synagogan. Judarna där visade sig mer storsinta än i Tessalonike. De tog emot ordet med stor öppenhet och forskade var dag i skrifterna för att se om detta stämde. Många kom till tro bland dem liksom bland de ansedda grekiska kvinnorna och åtskilliga av männen. Men så fick judarna i Tessalonike höra, att Paulus nu predikade Guds ord också i Berea. Då kom de dit och ställde till oroligheter och bråk bland folket också där. Med detsamma sända då bröderna iväg Paulus lät honom resa ned till havet, medan Silas och Timoteus stannade där de var.

Kommentar

Åter hade Paulus en vandring på närmare tio mil framför sig. Att just Berea blev målet kan ha berott på hans nyvunna vänner i Tessalonike hade släktingar eller bekanta där. Beres var en mindre stad, litet avsidet belägen söder om allfarvägen. Den hette

i själva verket Béroia. Romarna skrev det Beroea och sade Beröja, vilket i senlatinet blev Beröa och under medeltiden kom att uttalas Berea, vilket är den form vi vant oss att använda.

I Berea blev evangeliet väl mottaget. Judarna gjorde så som man alltid borde göra, när man möter något nytt: de prövade det efter Skriften. Var dag drev de sitt bibelstudium och forskade i sina heliga skrifter. Det är ett ganska märkligt exempel på det storverk som judarna fått utföra. Här, långt borta i en småstad i Makedonien, fanns de profetiska skrifter som vittnade om gudsuppenbarelsen i Israel, och det fanns människor, både judar och greker, som läste dem och tog intryck av dem. Resultatet blev återigen en kristen församling med en kärna av judar och en mängd grekiska medlemmar, inte minst ”bland de ansedda kvinnorna”. Motståndet kom denna gång utifrån. Judarna i Tessalonike fick klart för sig vad som skedde där borta i Berea och kom dit för att stoppa utbredningen av denna nya villolära. De visste hur man skulle hetsa upp folk på gatan. Religiöst allvar brukar inte vara populärt, och här var det fråga om en religion som verkade särskilt utmanande. Den talade om en dom, som kunde komma när som helst, den krävde avgörelse och bättring, den förbjöd alla de lögnar och oärligheter och den sexuella löslighet, som så många av antikens människor räknade till livets självklarheter. Det kom alltså till pöbeluppträden. Tydligt var det Paulus man ville åt. Det var bara han som behövde lämna staden. Silas och Timoteus kunde stanna. Timoteus var tydligen med i Berea. Han kan ha följt med när Paulus lämnade Filippi, eller han kan ha anslutit sig senare.

Motståndarna räknade uppenbarligen med att allt skulle dö ut av sig självt, bara Paulus försvann. Men de bedrog sig. Vi möter längre fram namnen på representanter för församlingarna både i Tessalonike och Berea, vilka växte upp och blomstrade, trots att det inte kan ha varit många veckor som Paulus verkade där.

Paulus fick nu andra följeslagare med sig, som förde honom ned till kusten. Där kan de ha tagit båt och fortsatt till Athen. Men den ”västliga” texten säger, att de färdades landvägen genom Tessalien. I varje fall kom de till Athen, som vid denna tid levde på sina fornstora minnen, utan politiskt inflytande men med världsrykte som lärdomssäte, där det samlades studenter av fin familj från hela riket. Här tog makedonierna avsked och reste hem med hälsningar till Paulus följeslagare, att de så snart som möjligt skulle följa efter.

I Athen (Apg 17:16‐21)

Översättning

De som följde Paulus tog honom med sig ända till Athen och bröt sen upp igen med det beskedet till Silas och Timoteus, att de skulle komma till honom fortast möjligt.

Medan nu Paulus väntade på dem i Athen, lade han märke till att hela staden var full av gudabilder, och blev upprörd i djupet av sitt hjärta. I synagogan talade han med judarna och dem som fruktade Gud, och på torget slog han sig var dag i samspråk med dem han träffade på. Också några filosofer, både epikureer och stoiker, diskuterade med honom och några sade: Vad är det den där pratmakaren vill påstå? Men andra sade: Han tycks vara en som förkunnar främmande gudar. Paulus kom nämligen med evangeliet om Jesus och uppståndelsen. Så tog de honom med sig och förde honom inför Areopagen och sade: Kan vi få veta, vad det är för ny lära som du predikar? Det är ju märkliga ting du låter oss höra. Nu vill vi veta, vad det här skall betyda. Bland athenarna över lag — liksom bland främlingarna som bor där — finns det ingenting man har så gott om tid för som att prata om eller lyssna till något nytt för dagen.

Kommentar

Under väntetiden såg sig Paulus omkring i den berömda staden. Många av oss skulle ha önskat att vi fått göra honom sällskap. Men vi skulle ha sett på dessa tempel med andra ögon än han. För oss har de blivit monument över ett beundransvärt konstnärligt skapande. För Paulus och hans samtid var de alltjämt religiösa monument. De var vigda åt Olympens gudar, ett brokigt följ, om vilka man visste att berätta de anstötligaste historier. Man offrade åt dem för att få lycka och framgång i kärlek och affärer, också i mycket skumma affärer. Samtidigt kunde man skoja respektlöst med hela gudsföljet. Och detta var den religion man hade att bjuda i en stad, som var full av lärdomshögfärd och gjorde anspråk på att rymma världens djupaste visdom. Paulus var upprörd. Det är inte svårt att tänka sig, vad han talade om bland sina landsmän i synagogan och med människor som han träffade på torget. Det var gammal tradition i Athen att diskutera allt mellan himmel och jord, just bland de många sysslolösa på stadens offentliga platser. Det hade redan Sokrates och sofisterna gjort. Lukas säger smått ironiskt att sådant passade athenarna utmärkt. Paulus kom snart i diskussion med både stoiker och epikuréer. De representerade antikens två främsta filosofskolor. Grundarna hade vid detta laget varit döda i nära tre hundra år. Stoikerna var panteister och moralister, med stark plikt känsla och stränga krav på självkontroll, väl medvetna om hur högt de stod över den stora hopen. Epikuréerna var materialister och såg livets mening i ett förfinat och måttfullt njutande av livets goda. Vad Paulus hade att säga dessa vise män måste ha klingat högst fantastiskt i deras öron. Somliga avfärdade honom som ”pratmakare”. De använde en av athenarnas speglor, som egentligen betydde en fågel som går och plockar upp spillsäd på torget, men som de använde om kringstrykande humbugsmakare, som plockat upp gångbara idéer och modeord under sina vandringar.

Nu fanns det i Athen en ärevördig domstol, som kallades Areopagen efter sitt gamla tingsställe, en kulle vid foten av Akropolis. (Namnet betyder ”Ares kulle”; Ares var krigets gud.) Vilken myndighet Areopagen hade vid denna tid vet man inte så noga, men det finns exempel på att den fattade beslut i frågor som rörde undervisning och uppfostran, och den tycks ha arbetat med hjälp av utskott för särskilda ärenden. Sammanträdena brukade hållas i ”Kungliga Hallen” vid Athens agorá (Stora torget), och det är möjligt att det var dit man förde Paulus (fast texten också kan betyda ”upp på Areopagen”). Någon regelrätt domstolsförhandling var det knappast fråga om, snarare ett informellt sammanträde med något utskott som ville inhämta informationer för att se om det fanns skäl till vidare åtgärder. Här ställdes alltså Paulus inför frågan, vad det var för ny lära han förkunnade.

Då trädde Paulus fram inför Areopagen och sade: Athenare, det märks på allting att ni är mycket religiösa. När jag har gått omkring och sett på era helgedomar, har jag hittat också ett altare, på vilket det står: Åt en okänd Gud. Detta väsen som ni dyrkar utan att känna det, är just det som jag nu förkunnar för er. Den Gud som har skapat världen och allt vad den rymmer, han som är Herre över himmel och jord, han bor inte i tempel som är människoverk och behöver ingen tjänst som kan ges av människohänder. Det är ju han som skänker oss alla liv och ande och allt. Han har låtit mänsklighetens alla folk från ett och samma ursprung få sin boplats över hela jorden och fastställt bestämda tider och dragit upp de gränser inom vilka de skulle bo, för att de skulle söka Gud, om de nu kunde treva sig fram till honom. Ändå är han inte långt borta från någon enda av oss. Det är ju genom honom som vi lever och rör oss och är till, som också några av era skalder har sagt: ”Av hans släkt är ju också vi.” Är vi alla av Guds släkt, så får vi inte tro att det gudomliga skulle kunna avbildas i guld eller silver eller sten, som människan format med sitt hantverk och sin tanke. Sådana okunnighetens tider har Gud hittills haft overseende med, men nu bjuder han alla människor, var de än bor, att omvända sig. Han har nämligen bestämt en dag, då han kommer att döma världen med rättfärdighet genom en man som han utsett och som han gett sin bekräftelse inför alla genom att uppväcka honom från de döda.

När de fick höra om de dödas uppståndelse, började somliga göra narr av Paulus, men andra sade: Vi vill höra dig tala om den saken igen. Så fick Paulus gå sin väg från sammankomsten. Det var dock några som höll sig till honom och kom till tro, bland dem även Dionysius, en medlem av Areopagen, och en kvinna som hette Damaris och några till.

Kommentar

Vad Paulus nu sade har blivit mycket olika uppfattat. Somliga har menat att Paulus här gjorde ett misslyckat försök att uttrycka sig filosofiskt. Det gick så dåligt, att han på nästa ställe föresatte sig – som han skriver till korintierna – ”att inte veta av något annat än Jesus Kristus, och honom som den korsfäste”. Några menar rentav att Paulus aldrig kan ha hållit detta tal, utan att det rör sig om ett senare försök att smälta samman evangeliet med stoicismen. Men granskar man noga vad Paulus säger och jämför det med vad han skriver i sina brev – särskilt Romarbrevet- ser man att han talar som kristen jude, visserligen på ett språk som athenare kunde förstå, men med klar blick för vad de behövde höra. Lukas har som vanligt nöjt sig med att ge oss några karakteristiska tankegångar. Hans källa kan knappast ha varit någon annan än Paulus själv.

Paulus börjar med att säga athenarna att de tydligen är mycket ”religiösa”. Han använder ett dubbeltydigt ord, som kunde betyda from och gudfruktig men också vidskeplig. Som exempel på deras religiositet nämner han ett altare åt ”en okänd Gud”. Vi vet, att det i Athen fanns altaren som var vigda åt ”okända gudar”. De som rest dem ville troligen vara säkra på att ingen okänd gud skulle bli bortglömd. Paulus tar orden som uttryck för den famlande och vilsegångna religiositet, som de många templen vittnade om. Så säger han athenarna, att han kommer med ett bud från just denne okände Gud.

Paulus börjar alltså inte med att förebrå athenarna för den krassa och primitiva hedendom, som gjort honom så upprörd. Han utgår i stället från att det bakom den ändå finns en längtan efter Gud. Sen övergår han omedelbart till att förklara, varför det finns en så stark längtan. Det gör han inte utifrån några allmänna psykologiska resonemang. Som en god kristen förkunnare utgår han i stället från den bibliska uppenbarelsen. Han vet att den Okände har uppenbarat sig. Gud har gett oss en kunskap om sig själv och sin mening med livet, en kunskap som går långt utöver allt vad våra egna religiösa aningar och upplevelser kan säga oss. Paulus vågar alltså säga dessa athenare, som är så medvetna om sin bildning, att på den här punkten vet han mer än de.

Han börjar med skapelsen och Guds mening med tillvaron. För grekerna var världen – ”kosmos” som de sade – en given storhet som vilade i sig själv och alltid skulle finnas. Enligt den bibliska skapelsetron är den ett verk av Gud, helt beroende av hans vilja, i varje stund och i varje liten del. Gud har skapat hela mänskligheten. Alla folk har ett gemensamt ursprung. Athenarna menade att de hade sin egen speciella härkomst från gudarna, något som Paulus alltså underkänner. Gud har en mening med varje folk. Han har gett dem deras land och länkat deras öden. Åter pekar Paulus på något fundamentalt bibliskt, som var grekerna främmande. De kunde tänka sig Gud som en högsta idé, upphöjd över världen, men att han skulle kunna uppenbara sig i historiens händelser och ha en mening med ett folks öden var dem främmande.

Mänskligheten är alltså skapad av Gud och till Gud. Det som gör oss till människor är förmågan att ha med Gud att göra, att beakta att kunna känna ansvar och skuld inför Gud. Det är samma tanke som Paulus utvecklar i Romarbrevets två första kapitel. Där säger han, att hedningarna inte tagit vara på den möjligheten utan förrirat sig i tomma spekulationer och hamnat i grova vanföreställningar om Gud. Här försöker han nu få athenarna att inse detsamma. När han talar om att ”treva sig fram till Gud” använder han en av grekernas finslipade verbformer, en s.k. optativ, som låter förstå hur vanskligt det företaget är. Och han ställer frågan, om athenarna ens inför sitt eget förnuft och sina egna aningar om Gud kan försvara sin tempelkult. Här visste han att han hade medhåll av en rad av Greklands mest ansedda filosofer. De var väl medvetna om att Gud inte bodde i tempel som var människoverk. Men Paulus har något att tillägga. Gud är inte – som filosoferna menade – långt borta, ett högsta väsen, som knappast engagerade sig i människors vardag utan hade nöjt sig med att ge dem allmänna moraliska principer att följa. Paulus förkunnar nu i stället Guds närhet, så som den förverkligats genom den bibliska uppenbarelsen. Genom honom är det som vi lever och rör oss och är till. Det är samma tanke som i Romarbrevet uttrycks med orden: Av honom och genom honom och till honom är ju allting (11:36). Eller med Psaltarens ord: Du omsluter mig på alla sidor och håller mig i din hand (139:5). I den bibliska uppenbarelsen betyder detta fullkomligt beroende, obetingat ansvar och möjligheten till gränslös trygghet.

Paulus citerar här ”några av era skalder”. De ord han anför återfinns hos två grekiska diktare, Kleántes och Arátus, båda stoiker, verksamma på 200-talet f.Kr. Båda har författat berömda Zevshymner. Paulus kan ha läst dem i skolan, så vitt han i Tarsus fått någon form av elementär grekisk bildning (vilket vi inte vet). Han kan också ha hört dem citeras av grekiskt bildade judar, som här fann ett uttryck för en monoteism, som de kunde anknyta till i sitt missionsarbete. Här finns emellertid en väsentlig olikhet. För stoikerna var Gud en Allmakt, den styrande principen i allt som existerade. För judarna var han Skaparen, som funnits av evighet, före allt skapat, och som skapat människan till sin avbild, till att leva i gemenskap med honom. Det är därför han uppenbarar sig för oss.

Det har han nu gjort på ett avgörande sätt, fortsätter Paulus. Förut har Gud i sin långmodighet haft överseende med människornas förvillelser (Rom 3:25). Nu har han sagt och gjort något som ställer oss i en ny situation. Nu måste vi ta ställning.

Sedan antyder Paulus vad Gud har gjort genom Jesus. Hur mycket han fick sagt, vet vi inte. När åhörarna fick klart för sig vad som var kärnpunkten i det hela – Kristi uppståndelse – blev Paulus tydligen avbruten. De flesta gjorde sig lustiga över honom. Några antydde att de ville höra mer en annan gång. Så lät man honom gå – tydligen i övertygelsen att han var en ofarlig fantast.

Någon framgång liknande den i Makedoniens städer blev det alltså inte i Athen. Lukas nämner dock ett par som blev vunnna. Dionysius måste ha varit en betydande person, eftersom han fått äran att bli invald i Areopagen. Senare berättade man att han blev Athens förste biskop. Om Dámaris vet vi ingenting säkert, men vi vågar nog ställa henne vid sidan av de många betydande och verksamma kvinnor, som skymtar i Pauli brev och som betydde så mycket i urkyrkan.

Copyrightregler:

Bo Giertz är upphovsman till såväl översättning som kommentar,
Nedladdning och utskrift av såväl översättning som kommentar får endast ske för personligt bruk,
All övrig användning av såväl översättning som kommentar måste godkännas av rättsinnehavarna samt
Stiftelsen bibelskolan.com åtar sig att förmedla eventuella förfrågningar om vidare användning av översättning och/eller kommentar till rättsinnehavarna.

REGISTER:Nya Testamentet Apostlagärningarna